

İç Kaynaklar: Kur'an ve Sünnet

İslam dünyasında felsefî düşüncenin ve birikimin oluşması, bazı oryantalist söylemlerde yer aldığı gibi, yalnızca kadîm dönem mirasının İslam dünyasına aktarılmasından ibaret değildir. Kadîm dönemin mirasından etkilenmiş olmakla birlikte İslam felsefesinin doğuşunu Antik Yunan'a ait eserlerin tercüme edilmesine bağlamak indirgemeci bir yaklaşım ortaya çıkarır. Böyle bir yaklaşım İslam'ın bilim ve felsefeye kaynaklık etmesini yok sayarken aynı zamanda İslam, felsefe ve bilim arasındaki ilişkiyi de görmezden gelecektir. Her ne kadar tercüme faaliyetleri İslam felsefesinin oluşum ve gelişimi açısından önemli bir dönüm noktası oluştursa da bu, İslam felsefesinin bu tercümeyle başladığı anlamına gelmez. Aksine bu tercüme faaliyeti daha önceden oluşmuş bir felsefî zihniyet ve altyapının sonucu olarak gerçekleşmiştir. İslam toplumu kendi içerisinde oluşan dinî ve aklî sorgulama sürecinin bir devamı olarak farklı kültürlerin felsefî birikimini alma, eleştirme ve içselleştirme sürecini yaşamıştır. (Alper, 2012: 24-27). Şüphesiz bu süreci başlatan en önemli âmil Kur'an'dır.

Kur'an dinî emirler vaz' eden bir kitap olmasının yanı sıra insanların zihin ve düşünce dünyalarına da hitap eden bir kitap olmuştur. Bu yönüyle Kur'an, kendilerine hitap ettiği toplumdaki insanların zihinsel bir dönüşüm yaşamalarını sağlamıştır. Kur'an her şeyden önce insanın bilen bir varlık olması yönüne vurgu yapmıştır. İlim kavramını İslam medeniyetinin merkezine yerleştirmekle insana ilim açısından bir sorumluluk yüklemiştir. Birçok ayette insanı düşünmeye akletmeye sevk ederek, aklı, sorumluluğun olmazsa olmaz şartı kılmıştır. İbn Rüşd de Kur'an'ın bu ayetlerine dikkat çekerek vahyin insanı varlık üzerine düşünmeye teşvik eden açık ve kesin bir delil getirdiğine, bundan dolayı felsefî düşüncenin ve felsefe yapmanın Müslümanlar için zorunlu olduğuna vurgu yapmıştır. (İbn Rüşd, 2004: 76)

Kur'an insanlara fizikten metafiziğe, ahlaktan siyasete kadar pek çok konuda bildirimde bulunmuş, ilkeler ortaya koymuştur. Kedisine muhatap olan insanların bunlar üzerinde düşünmesini isterken, öncekilerin düşünme yöntem ve biçimlerini bazen eşleştirip bazen de reddederek insanları aynı hatalara düşmekten sakındırmıştır. Buna ilaveten insanlara nasıl ve ne şekilde düşünmeleri gerektiği noktasında yeni bir düşünme zemini sunmuştur. İnsanların kendisine sunulan bilgilere körü körüne inanmalarını istemeyip insanlardan kendi kapasiteleri oranında bunlar üzerinde düşünmelerini, akla, burhana ve bilgiye dayalı bir hakikate ulaşmaya çalışmalarını istemektedir. İnsan, iman ediyorsa da bu körü körüne bir iman değil, aklî temellere oturtulmuş, bilgiye ve kanıta dayalı bir iman olmalıdır. Aksi durumda inkâr eden bir insan için de Kuran, bu inkârın aklın kullanılmasından kaynaklandığına dikkat çeker. Kur'an tarafından ortaya konulan bu eleştirel düşünme, akletme, kesin bilgiye ulaşma, kanıt getirme zorunluluğu İslam toplumunda ilk dönemlerden itibaren felsefî bir zihniyetin oluşmasına, ilim ve felsefede önemli gelişmelerin yaşanmasına kaynaklık etmiştir. (Alper, 2012: 28-33)

Diğer taraftan Kur'an, İslamî bir toplumda felsefe ile uğraşmak isteyenler için de en önemli dayanak noktasını teşkil etmiştir. Müslüman filozoflar Kur'an'da geçen "Hikmet" kavramının felsefe yerine kullanılarak, bunu Kur'anî kavramlardan birisi olan "hakikat" ile özdeşleştirerek felsefeyi hakikati arama çabası olarak görmüşlerdir.

Müslüman filozoflar felsefî sistemlerini; Kur'ân'ın tevhid, varlık, varlığın kaynağı ve mâhiyeti, bilgi, âlemin yaratılışı ve ahiret vb. konular üzerinde ortaya koyduğu veriler ışığında oluşturmaya çalışmışlardır. Bazı filozoflar Kur'ân surelerine tefsir yazarken bazıları da İslama özgü meselelerde, mesela namaz hakkında risâle, eserler kaleme almışlardır. Karşılaştıkları bazı fikirlerde dinin açık prensiplerine ters düşen noktalara rastladıklarında bunları İslamileştirme, uzlaştırma ve meşrulaştırma yoluna gitmişlerdir (Bircan, 2008: 35).

İslam'da felsefî düşüncenin ortaya çıkışında Kur'an'ın yanı sıra Hz. Peygamber'in sünnetinin de önemli bir yeri bulunmaktadır. Kur'an'da yer alan aklî düşünce, bilgi ve hikmet konuları Hz. Peygamberin sözlerinde de yer bulmuş, bunlarla ilgili açıklamaları ve sözleri Müslüman topluma örneklik teşkil etmiştir. Kur'an ve sünnetin kaynaklığında oluşmaya başlayan felsefî düşünce, Hz. Peygamber'in vefatından sonra da devam etmiştir. Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle başlayan siyasî sorunlarla birlikte kader, insan özgürlüğü, imamet, iman vb. konularda Müslümanlar farklı yorumlar ortaya koymuşlardır. Fetihler vasıtasıyla farklı din ve kültürlerle karşılaşma neticesinde Müslümanlar, kendi inançlarını bunlara karşı savunma ihtiyacı hissetmişlerdir. Tabii; tüm bunları aklî zeminde tartışmak, sahip olunan inanç ve düşünceleri savunmak ve temellendirmek için felsefe yapma zorunluluğu ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu konulardaki görüşlerin sistemli bir şekilde ortaya konulma çabaları Kelâm ilmini ortaya çıkarmıştır. Bundan sonraki süreçte Mutezile, Müşebbihe ve Mücessime gibi düşünce ekolleri oluşmaya başlamıştır. (Alper, 2012: 334-35)

Dış Kaynaklar: Helenistik ve Yunan Felsefesi

İslam felsefesine etki eden dış kaynaklar, Kur'an ve sünnetin dışında İslam felsefesinin oluşumuna ve gelişmesine etki eden yabancı felsefî ve aklî düşünceleri kapsar. Bu yabancı kaynaklarla karşılaşma, Hz. Peygamber'in vefatından sonra yapılan fetihlerle gerçekleşmiştir. Bu fetihlerle Müslümanlar oldukça geniş sınırlara ulaşan toprakları hakimiyet altına alırken, bu topraklarda var olan felsefe gelenekleriyle de tanışmışlardır. Bunlardan Yunan-Helenistik, Türk, İran ve Hind gelenekleri İslam felsefesinin oluşum ve gelişim sürecinde önemli rol oynamışlardır.

Bu kadim felsefe geleneklerinden İslam felsefesine en çok etki eden Antik Yunan-Helenistik felsefesidir. Türk ve İran felsefesinin etkisi siyaset ve siyaset ahlakı ile sınırlı iken Hind felsefesinin etkisi ise çok azdır.

İslam felsefesine kaynaklık eden en önemli felsefelerden Helenistik Felsefe, Makedonyalı İskender (m.ö. 356-323) tarafından kurulan imparatorlukta, M.Ö. 146 yılında Roma İmparatorluğunun hakimiyetine kadar olan süreçte Klasik Yunan düşüncesi ile bu topraklardaki yerel inançlar, düşüncelerin karışımı ile Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi dinlerin etkisiyle oluşan ve Yunanca olarak ifade edilen felsefedir. M.S. VIII. Yüzyılın başlarında Ortaçağ skolastik felsefesinin doğuşuna kadar varlığını devam ettiren Helenistik Felsefe, İskenderiye, Roma, İstanbul; Suriye, Antakya, Urfa, Nusaybin, Harran, Cündişâpûr gibi merkezlerde ve bu şehirlerdeki medreselerde temsil edilmeye başlanmıştır. (Bayrakdar, 2001: 31) Bu merkez ve medreselerin bir kısmı Müslümanların fethinden önce kurulmuştur. Bazıları da fetihden sonra kurulmuştur. Ancak hepsi de felsefenin İslam dünyasına geçişinde oldukça etkili olmuştur. (Kumeyr, 1992: 121)

İslam Felsefesine Etki Eden Merkez ve Medreseler

a. İskenderiye

M.Ö. 331 yılında kurulan İskenderiye VII. Yüzyılda Müslümanlar tarafından fethedildiğinde döneminin en önemli kültür merkeziydi. Yunan dilinin bilim dili olduğu İskenderiye’de Yunan felsefesi; Doğu’nun din, bilim ve mitolojisi ile kaynaşarak yeni sentezlere ulaşmıştır. Bu medresede ortaya çıkan düşünce akımları şunlardır:

Patristik Yahudi Felsefesi: M.S. I. yüzyılın ilk yarısında İskenderiyeli Philon tarafından kurulan Eflantunculukla Yahudiliğin karışımından oluşan bir çeşit Yahudi dinî felsefesidir.

Patristik Hristiyan Felsefesi: İskenderiyeli Clement tarafından M.S. II. yüzyılın ortalarında kurulan Eflatuncu Hıristiyan dinî felsefesidir. Diğer önemli bir temsilcisi Origen’e (185-254) dir.

Yeni Eflatunculuk: Eflatun’un fikirlerini Hıristiyanlıktan da etkilenecek yorumlamaya çalışan Ammonius Saccas tarafından başlatılan ve Plotin tarafından son şekli verilen felsefî akımdır. İki kola ayrılır. Birincisi Porfyrius’un temsil ettiği Pagan ve Politeist Yeni Eflatunculuk’tur. İkincisi Yahya en-Nahvî ve öğrencisi İskenderiyeli Stefan’ın temsil ettiği Hıristiyan Yeni Eflatunculuğudur.

Yeni Aristoculuk: Aslında Pagan Eflatuncu mektebe dahil olan “İkinci Aristo” lakaplı Alexandre d’Aphrodisias’ın temsil ettiği M.S. II. yüzyılda ortaya çıkan ve Yeni Eflatuncu fikirlerle Aristo’yu yorumlayan akımdır. Daha sonraki temsilcileri Themistius, Philistion ve Simplicius’tur.

Müslümanlar İskenderiye’yi fethettiğinde Hıristiyan Yeni Eflatunculuğun hakim olduğu bu medrese, VIII. yüzyılın sonuna kadar varlığını devam ettirmiş ve Patristik Hıristiyan medresesi ile Yeni Eflatuncu medresesi diğer medreselere örnek olmuştur. (Bayrakdar, 2001: 32-33; Bircan, 2008: 36-37)

b. Urfa ve Nusaybin

363 yılında Hıristiyanlaşmış İranlılara Yunanca öğretmek için İranlı idareciler tarafından açılan bu medrese “İran Medresesi” olarak da bilinir. Burada Yeni Eflatunculuk, özellikle Porfyrius’un *İsagojisi* ve Aristo’nun mantık kitapları okutulmuştur. Eğitim dili önce Yunanca iken sonra Süryanice olmuştur. Yakubîler ve Nestûrîlerin aralarında çıkan tartışmalardan dolayı Urfa’daki medrese 489’da kapatılarak yerine Nusaybin’de açılmıştır. VII. Yüzyıla kadar parlak bir dönem geçiren medrese IX. yüzyılda çökmüş ve devamı olarak Bağdat’ta bir Nestûrî medresesi açılmıştır. Nusaybin medresesinde dinî ilimlerin yanı sıra Hipokrat ve Galen’in tıp kitapları ile Aristo mantığının bazı bölümleri okutulmuştur. (Bayrakdar, 2001: 33-34; Bircan, 2008: 37-38)

c. Antakya

Burada var olan iki medreseden ilki Yakubî din ve ilim adamlarının oluşturduğu ve dinî konuların tartışıldığı Antakya medresesidir. Burada ders okutulmayıp sadece Yunanca’dan Süryanice’ye tercüme yapılmaktaydı. V. yüzyılda yetişen en önemli Süryani alim Probus’un Aristo’nun İbâre ve Kıyas kitaplarını tercümesi, Süryanice’ye yapılan ilk tercümedir.

Buradaki ikinci medrese, Hıristiyan Araçların “eskûl” dedikleri, Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz döneminde (ö. 720) Antakya’ya taşınmış olan ve VIII. yüzyılın ortalarına kadar varlığını sürdüren İskenderiye Medresesidir. (Bayrakdar, 2001: 34; Bircan, 2008: 38)

d. Cündişâpûr

Sâsânî hükümdarı I. Şapûr (ö. 272) tarafından kurulan şehir, Yunan tıp ve felsefesinin bu bölgeye geçişinde önemli rol oynamıştır. Hüsrev Anuşirvan (ö. 579)’ın yaptırdığı hastane ile tıp merkezi haline gelen şehre daha sonra Hind tabipleri davet edilmiştir. Tıp ilminin yanı sıra Eflatunculuk ve Aristo mantığı üzerinde de çalışmaların yapıldığı medrese Yeni

Eflatuncu fikirlerin İran'da ve özellikle Cündişâpûr'da etkili olmasını sağlamıştır. 738'de Müslümanlar tarafından fethedilen şehir, iki asır sonrasına kadar varlığını sürdürmüştür. (Bayrakdar, 2001: 34-35; Bircan, 2008: 38)

e. Harran

Sabiî dinine mensup kimseler için bir kültür merkezi olarak uzun bir tarihe sahip olan Harran'a Makedonyalı İskender'in fethinden sonra çok sayıda Yunan yerleşmiştir. Bunların Harran'da yaydıkları Pisagorculuk ve Yeni Eflatunculuğun yerel din olan Sabiîlik ile karışmasından bir çeşit Sabiî Helenistik düşünce oluşmuştur. Antakya'daki medresenin kapatılmasıyla oradaki bazı din ve ilim adamları Harran'a göç etmiştir. Buradaki felsefi hayat varlığını hep sürdürmüş, bu durum şehrin Müslümanlar tarafından alınmasından sonra da değişmemiştir. Harran özellikle Yeni Eflatunculuk ve Pisagorculuğun İslam dünyasına geçişinde önemli rol oynamıştır. Bu medresenin en önemli temsilcilerinden birisi Sâbit İbn Kurrâ (ö.901)dir. Ayrıca belirtmek gerekir ki Harran'daki Sabiîlik ile Kur'an'da geçen Sabiîlik birbirinden farklıdır. (Bayrakdar, 2001: 35; Bircan, 2008: 39)

f. Bağdat

762 yılında Abbasi halifesi Mansûr tarafından kurulmuş olan Bağdat, bilim ve felsefenin yeniden hayat bularak Arapça olarak ifade edildiği ve farklı kültürlerin kesiştiği bir ilim ve kültür merkezi olmuştur. Bağdat kurulduktan sonra Antakya ve Harran medreselerinde Helenistik kültürle yetişmiş, Hıristiyan ve Sabiî dinlerine mensup bir çok ilim adamı ve özellikle Süryaniler buraya göç etmiştir. Bu ilim adamları bir medreseleri olmasa da ilim halkaları ve ilim meclisleri kurarak ilmî faaliyetlerine devam etmişlerdir. Daha sonra tercüme faaliyetlerinde rol alacak olan tercümanlar da Bağdat'ta bulunup orada yetişmişlerdir. Başlangıçta Yunanca, Süryanice ve Farsça olan ilim dili de sonradan Arapça'ya çevrilmiştir. Ünlü müslüman filozof Fârâbî'de bu okula mensuptur. (Bayrakdar, 2001: 36; Bircan, 2008: 40)

İslam Felsefesine Etki Eden Filozof ve Felsefeler

İslam felsefesine etki eden bu merkez ve medreselerin yanında Antik Yunan-Helenistik felsefe ve filozofları da İslam düşüncesine etki eden yabancı unsurlardandır. Bunlar içerisinde İslam felsefesine en çok etki eden unsurlar Eflatun, Aristo, Yeni Eflatunculuk ve Yeni Aristoculuktur. Müslüman filozofların felsefelerine etki eden bu filozof ve felsefeleri kısaca ele alalım.

Sokrates

Müslüman filozofların tercümeler yoluyla hakkında bilgi sahibi oldukları filozoflardandır. İslam dünyasında daha çok bir ahlâk filozofu olarak tanınmaktadır. Kendisinin hiç eser yazmadığı bilindiği halde İbn Miskeveyh, Tûsî, Devvanî, Kınalızâde gibi ahlâk filozofları kendi eserlerinde zaman zaman Sokrates'e atfedilen eserlerden alıntılara ve fikirlere yer vermişlerdir.

Eflatun

Fikirlerinin ilk bakışta dinî inançlara daha uygun görüldüğünden İslam dünyasında "Eflatun-u İlahî" (ilahiyatçı, metafizikçi veya allah adamı Eflatun) olarak bilinen Eflatun, görüşleri İslam felsefesine en çok etki eden isimlerden birisidir. Metafizik alanda; ruh-beden ikiliği, ruhun ölümsüzlüğü, varlık- yokluk kavramları ve ideler nazariyesi gibi konularda kelimacılar, filozoflar ve mutasavvıflar üzerinde etkisi vardır. Ahlâk alanında; nefsin arındırılması, fazilet ve rezalet kavramları ve bunların sınıflandırılması gibi konularda Fârâbî, İbn Miskeveyh, Tûsî, Devvanî, Kınalızade Ali Efendi gibi Müslüman ahlâkçılar

üzerinde etkisi vardır. Siyaset alanında; toplumun sınıflandırılması, sınıfların özellikleri, devlet başkanlığı gibi konularda Fârâbî ve İhvân-ı Safâ üzerinde etkisi vardır.

Eflatun'un Arapçaya tercüme edilen eserleri:

- Cumhuriyet (Devlet): Huneyn b. İshak tarafından Süryaniceden "Kitâbu's-Siyaset" adıyla tercüme edilmiştir.
- Kanunlar: Huneyn b. İshak tarafından Süryaniceden "Kitâbu'n-Nevâmis" adıyla tercüme edilmiştir. Aynı eser ikinci kez Yunancadan Yahyâ b. Adî tarafından çevrilmiştir.
- Timaeus: Yahya (Yuhanna) b. El-Batrik bu eseri süryaniceden kısmî olarak tercüme etmiştir. Daha sonra eser İshak b. Huneyn tarafından Süryaniceden tercüme edilmiştir.
- Sofist: İshak b. Huneyn Süryaniceden çevirmiştir.

Aristo

Antik Yunan filozofları arasında müslüman filozoflar tarafından en çok bilinen ve onlara en çok etki eden isimdir. Aristo'nun etkisi siyaset dışında İslam'daki bütün felsefî ilimler sahasında görülür. Kendisinin siyasetle ilgili olan *Politika* adlı eseri Müslümanlar tarafından ilgi görmemiş ve Arapçaya tercüme edilmemiştir. Zaten Müslümanlar İbn Rüşd'e kadar gerçek anlamda Aristo'yu tanımıyorlardı. Çünkü onların tanıdığı Aristo, onun Yeni Eflatuncu şarihlerinin eserleriyle ve Eflatuncu ve Yeni Eflatuncu gözle Süryani ve Sabîlerce yapılan yorumlarla bilinen Aristo idi.

Batı'da olduğu gibi Müslümanlar da klasik mantık anlayışında tamamen Aristocudur. Şarihleri Aristo'nun mantık külliyatına, Poetik ve Retorik adlı kitaplarla Porfyrius'un *İsagoji'sini* giriş olarak eklemişler, Müslümanlar da onlardan bu şekilde almışlardır. Bilim anlayışında Kindî, Fârâbî, İbn sînâ, İbn Rüşd Aristo'yu takip eder. Aristo'nun bilim anlayışına göre, bilim tikellerden tümele, teorikten pratiğe gider ve bilimde genel kurallar aranır. Bilimin konusunu değişmeyen varlık oluşturur. Buna bağlı olarak yaptığı ilimler sınıflamasında tarih ve sosyal bilimlere yer yoktur. Ancak Aristo'nun bu bilim anlayışı Bîrûnî ve İbn Haldûn gibi Müslüman filozoflar tarafından kabul görmez. Metafizik ve fizik alanda; cevher, araz kavramları, zaman ve mekan tanımları, İlk Muharrik kavramı, illiyet nazariyesi, dört illet, akıl teorisi, ruh ilminin tabiat ilimleri arasında yer alması gibi konularda Müslüman filozoflara ve kelimcılara etki etmiştir. Ahlâk alanında da özellikle "orta yol" teorisi ile Müslüman ahlâkçılara etki etmiştir.

Aristo'nun Arapçaya Tercüme Edilen Eserleri

- Organon: Kategoriler, Abdullah ibn Mukaffâ veya oğlu Muhammed tarafından Pehleviceden Kitâbu'l-Ma'külât adıyla çevrilmiştir. Daha sonra eseri Huneyn b. İshak Süryaniceden, Yahya b. Adî Yunancadan, İshak b. Huneyn Süryaniceden tercüme etmiştir.
- Önergeler kitabı, Abdullah ibn Mukaffâ veya oğlu Muhammed tarafından Pehleviceden Kitâbu'l-İbâre adıyla daha sonra İshak b. Huneyn tarafından Süryanice'den çevrilmiştir.
- Analitikler kitabı, Tahlîlü'l-Kiyâs adıyla İbnu'l-Bitrîk tarafından çevrilmiştir.
- Analitikler, Abdullah ibn Mukaffâ veya oğlu Muhammed tarafından Pehleviceden Kitâbu'l-Burhân adıyla ve ikinci kez Ebû Osman ed-Dimeşkî tarafından çevrilmiştir.
- Topikler, Kitâbu'l-Cedel adıyla Yahya b. Adî tarafından Süryaniceden ve daha sonra Ebû Osman ed-Dimeşkî tarafından çevrilmiştir.

- Sofistika'yı İsbâ b. Zur'a Süryaniceden, Yahya b. Adî Yunanca'dan çevirmiştir. Ayrıca Nâima el-Himsî tarafından da bir çevirisi yapılmıştır.
- Metafizik: Mâ Ba'de't-abî'a adıyla Ebû Bişr b. Matta b. Yunus, İshak b. Huneyn, İsbâ b. Zur'a tarafından Süryanice'den kısmi olarak, Yahya b. Adî tarafından kısmi olarak tercüme edilmiştir. Yunanca'dan tam tercümesi Astât veya Ustât adlı birisi tarafından yapılmıştır.
- Fizik: İshak b. Huneyn tarafından Tabi'yyât adıyla Süryaniceden çevrilmiştir. Eserin farklı mürtercimler tarafından yapılan kısmi tercümeleri de vardır.
- Oluş ve Bozuluş (De Generatione et Corruptione): Kevn ve'l-Fesâd adıyla Süryaniceden İshak b. Huneyn çevirmiştir. Ayrıca Ebû Osman ed-Dimeşkî tarafından da tercüme edilmiştir.
- Poetika: Kitâbu's-Şi'r adıyla Yahya b. Adî tarafından Yunanca'dan tercüme edilmiştir.
- Ruh Üzerine (De Anima): "Kitâbu'n-Nefs" adıyla İbnu'l-Batrik tarafından çevrilmiştir.
- Nikomakhosa Etik (Ethica Nicomachaea): Ebû Osman ed-Dimeşkî tarafından Süryanice'den çevrilmiştir.

Plotin ve Yeni Eflatunculuk

Plotin bazen Aristo şarihleri arasında görülüp bazen de eş-Şeyhu'l-Yunanî ünvanı ile kendisine müracaat edilmesine rağmen Müslümanlar tarafından kim olduğu bilinmiyordu. Plotin'in fikirleri Aristo adı altında Aristo'nun fikirleri olarak kabul ediliyordu ve İslam düşüncesinde oldukça etki bırakmıştı. Çünkü İslam dünyasında Kitâbu'l-Usûluciyya, Kitâbu'r-Rubûbiyye veya Kitâbu's-Salûciyya, Batı'da da Theologia olarak bilinen ve gerçekte Plotin'in Enneadlarının IV,V ve VI, bölümlerinin telhisinden ibaret olan eser Aristo'nun olarak biliniyordu. İslam felsefesinde Sudûr teorisi olarak bilinen teori bu eserle İslam dünyasına geçmişti. Fârâbî, İbn Sînâ, Fahreddin Razî, Sühreverdî, Abdullatif el-Bağdadî, İbn Arabî ve Mîr Damad gibi bir çok isim bu teoriden etkilenmişti. İbn Rüşd dışındaki filozoflar bu eserdeki fikirlerden dolayı Eflatun ve Aristo metafiziğini birbirine yakın görüp bunları uzlaştırma yoluna gitmişlerdir.

Porfyrious

Yeni Eflatuncu ve Aristo şârihi olan filozof özellikle mantık konusunda Müslümanlar üzerinde etkili olmuştur. Onun Aristo mantığına giriş olarak yazılan *İsagoji* adlı eseri İslam dünyasında oldukça tanınmıştır ve üzerine çok sayıda şerh yazılmıştır.

Porfyrious'un *İsagojisi* Abdullah ibn Mukaffâ veya oğlu Muhammed tarafından Farsça'dan "El-Medhal" adıyla tercüme edilmiştir. Başka bir tercümesi de Ebû Osman ed-Dimeşkî tarafından yapılmıştır. Aristo'nun Etika adlı eserine yazdığı şurh de İshak b. Huneyn tarafından Süryanice'den çevrilmiştir.

Proclos

Yeni Eflatunculuğun önemli isimlerinden ve İslam dünyasında en çok etkili olan eserlerden *Kitabu'l-Hayri'l-Mahz*'ın yazarıdır. Ancak bu eserin Proclos'a ait olduğu Müslümanlar tarafından bilinmiyordu. Eserin Aristo'ya ait olduğu sanılıyordu. Proclos'un *Elementatio Theologica* adlı eserinin özet bir tercümesi olan *Kitabu'l-Hayri'l-Mahz*, *Kitabu'r-Rububiyye* ile birlikte İslam Yeni Eflatunculuğunun en temel kaynağı olmuştur.

Alexandre d'Aphrodisias

Aristo şarihlerinden olan filozof, Aristo'nun mantık kitaplarını bugünkü sırasıyla ilk tasnif eden kişidir. Aristoculuk ve Yeni Eflatunculuğun yanı sıra, çoğunlukla eleştirdiği Stoacılık ve Epikürçülüğün de İslam dünyasında kısmen tanınmasını sağlamıştır. Onun akıl teorisi ve ruh hakkındaki görüşleri, mantık anlayışı ve mantığın bir âlet ilmi olması gerektiği hakkındaki görüşleri Müslüman filozoflar üzerinde etkili olmuştur.

Alexandre d'Aphrodisias'ın *Mufarık Cevher* ve *Büyüme* adlı eserleri, Ebû Osman ed-Dımişkî tarafından tercüme edilmiştir. Aristo'nun Metafizikine yazdığı şerhi Ebû Bişr el-Mattâ tarafından Yunanca'dan tercüme edilmiştir. Aristo'nun Oluş ve Bozuluş isimli eserine yazdığı şerh de Ebû Bişr el-Mattâ ve Kustâ b. Lukâ tarafından tercüme edilmiştir. Aristo'nun Fizik adlı eserine yazdığı şerh Kustâ b. Lukâ tarafından tercüme edilmiştir.

Bunlar dışında Galen, Hıristiyan Patristik Felsefesi, Hermes Trismegistes ve Yeni Pisagorculuk ile çok sınırlı olarak Stoacılığın da İslam dünyasında etkilerinden söz edilebilir. (Bayrakdar, 2001: 46-62)